

DOROTA WŁODARCZYK

65 LAT DZIAŁU SOCJOLOGICZNEGO „RUCHU”¹

„Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” był pierwszym polskim czasopismem, w którym socjologia polska znalazła pole wypowiedzi. Powstanie takiego czasopisma było prawdziwą nobilitacją dla tej młodej dyscypliny (naukowej, jak również jednym z etapów jej instytucjonalizacji. Było to także jedyne pismo skupiające obok siebie trzy dziedziny wiedzy i pod tym względem wyjątkowe i niepowtarzalne.

Po odzyskaniu przez Polskę niepodległości — pomimo ogromnych trudności natury gospodarczej, politycznej, społecznej i prawnej, z jakimi borykała się II Rzeczpospolita — wielu wybitnych uczonych, rozwijających od tej pory swoje systemy teoretyczne za granicą, wracało do kraju, by podjąć pracę na polskich wyższych uczelniach. Wśród nich znalazł się również Florian Znaniecki. W 1919 r. zaproponowano mu objęcie Katedry Filozofii na powstającym właśnie Uniwersytecie Poznańskim i 1 III 1920 r. F. Znaniecki rozpoczął tu swą działalność naukową i dydaktyczną. Na jego wniosek, już kilka miesięcy później, katedrę tę przemianowano na Katedrę Socjologii i Filozofii Kultury. Było to wydarzenie, które zapoczątkowało istnienie socjologii jak dyscypliny akademickiej w Polsce. Dopiero teraz F. Znaniecki mógł przystąpić do realizacji swych planów — podniesienia rodzimej socjologii na poziom światowy². Na zorganizowanym przez siebie Seminarium Socjologicznym rozpoczął kształcenie profesjonalnych socjologów, kadry naukowej, która dotąd rekrutowała się z innych gałęzi nauki. Powstały więc podstawy do rozpoczęcia normalnej działalności naukowej. Jedynym mankamentem był brak odpowiedniego czasopisma, na łamach którego mogliby się wypowiadać Przedstawiciele nowo powstałej dyscypliny naukowej.

To właśnie, a także gwałtowny wzrost zainteresowania socjologią, spowodowały powstanie w 1925 r. działu socjologicznego w ramach istnie-

¹ Artykuł powstał na podstawie pracy magisterskiej pt. *Monografia działu socjologicznego RPEiS*, napisanej w Zakładzie Historii Myśli Socjologicznej UAM, Poznań 1991.

² Por. *60 lat socjologii poznańskiej*, pod red. A. K. Wileckiego, Poznań 1981, s. 10.

jącego już od 1921 r. „Ruchu Prawniczego i Ekonomicznego”, organu Wydziału Prawno-Ekonomicznego UP. Był to moment przełomowy w historii socjologii polskiej, której charakter był jeszcze ciągle dyskutowany, a metody niedoskonałe.

Z jakich przyczyn została ona umieszczona obok nauk prawnych i ekonomicznych? J. St. Bystrzeń, pierwszy kierownik działu socjologicznego, tak uzasadniał to połączenie: „Okazuje się, że poza zjawiskami gospodarczymi istnieje jeszcze obszerna dziedzina zjawisk społecznych pozagospodarczych, którymi dotychczas nie zajmowano się systematycznie; wszechwładna sugestia pierwiastka gospodarczego zaciążyła przemożnie nad myśleniem społecznym drugiej połowy ubiegłego wieku. Ale stopniowo okazało się, że można badać naukowo także pozagospodarcze zjawiska społeczne; że życie społeczne nie da się sprowadzić jedynie do czynników ekonomicznych, że podłoże zjawisk społecznych, tworzenie się grup, ich różnorodność i ich działalność pozagospodarcza — oto ogromny świat zjawisk, które również mogą być przedmiotem nauki”³. Właśnie dział socjologiczny RPEIS miał spełniać to zadanie. Wprawdzie w nowym dziale ukazywały się początkowo głównie recenzje książek socjologicznych i przeglądy bibliograficzne, rzadziej zaś artykuły, był on jednak dowodem narastającej prężności poznańskiego środowiska socjologicznego.

W pierwszych latach ukazywania się działu socjologicznego RPEIS publikowano w nim przede wszystkim recenzje prac autorów zagranicznych, co było zrozumiałe, zważywszy ówczesny, słaby jeszcze stan socjologii krajowej. Wraz z rozwojem socjologii w Polsce ukazywało się jednak coraz więcej recenzji poświęconych dziełom polskich uczonych. Proces ten zarysował się już bardzo wyraźnie od 1935 r., a więc po prawie piętnastoletniej działalności Katedry Socjologicznej F. Znanieckiego.

Pierwszym redaktorem działu socjologicznego był Jan Stanisław Bystrzeń. W 1926 r. współtwórcą działu został też Czesław Znamierowski. W takim składzie uczeni pracowali aż do 1932 r., kiedy to do ich grona dołączył Tadeusz Szczurkiewicz.

Ostatni przed wojną numer „Ruchu” ukazał się we wrześniu 1939 r., potem nastąpiła kilkunastoletnia przerwa spowodowana okupacją i powojenną odbudową życia uniwersyteckiego, a także likwidacją socjologii jako nauki „burżuazyjnej”. Dopiero w 1957 r. ogólne zebranie pracowników naukowych Uniwersytetu wystąpiło z wnioskiem o reaktywowanie pisma i mianowanie na redaktora naczelnego Alfreda Ohanowicza (przed wojną funkcję tę pełnił Antoni Perefiatkowicz).

³ J. St. Bystrzeń, *Nowy dział*, Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny 1925, R. V. s. 149.

Przez pierwsze trzy lata po wznowieniu „Ruch” obejmował tylko dwa działy: prawniczy i ekonomiczny. Dopiero w 1960 r. reaktywowano także dział socjologiczny, którego redaktorem został Stanisław Kowalski. Profil działu socjologicznego, jego cele i zadania w porównaniu z okresem przedwojennym uległy zmianie. Pozostała oczywiście pierwotna funkcja informowania o nowościach literatury zagranicznej i polskiej z zakresu socjologii, ale nie było to już zadaniem podstawowym. Dział socjologiczny „Ruchu” miał teraz służyć wymianie myśli socjologicznej, prezentacji dorobku badawczego głównie poznańskich socjologów, jak również zaznajomieniu z dorobkiem polskiej socjologii w pewnych wybranych dziedzinach.

Przed wojną „Ruch” sponsorowany był przez dwie wydające go uczelnie: Uniwersytet Poznański i Wyższą Szkołę Handlową. Nie było to zadanie łatwe, zwłaszcza w obliczu postępującej w kraju inflacji. Już od początku swych dziejów pismo borykać się więc musiało z problemami finansowymi. Po wojnie kwartalnik zaczęło finansować Ministerstwo Nauki i Szkół Wyższych. Jak wynika ze sprawozdań Redakcji „Ruchu” z 1975 r., również w tym okresie pojawiały się trudności finansowe — pismo jednak przetrwało do dnia dzisiejszego.

I. ANALIZA ILOŚCIOWA

Dział socjologiczny „Ruchu” spełniał inne zadania i miał inne cele w okresie przed- i powojennym, dlatego też początkowo omówię szczegółowo lata 1925 - 1939, potem zaś okres od 1960 do 1990 r.

W okresie przedwojennym zadaniem działu socjologicznego (jak już wcześniej wspomniałam) było zaznajomienie czytelnika polskiego z nowościami ukazującymi się na rynku światowym. Dlatego też prawie cała Przedwojenna działalność działu skupiała się na podawaniu obszernej bibliografii oraz recenzowaniu wybranych, najistotniejszych dzieł z tego zakresu. W dziale artykułów socjologia pojawia się jedynie sporadycznie. Ogółem w okresie przedwojennym ukazało się 14 artykułów socjologicznych. Nie jest to liczba duża, ale trzeba pamiętać, że w 1930 r. powstał „Przegląd Socjologiczny” i znaczna część twórczości socjologicznej była właśnie tam zamieszczana. „Przeglądowi Socjologicznemu” powierzono rolę twórczą, „Ruch” miał jedynie informować o nowościach socjologicznych, kierując te sygnały głównie do ekonomistów i prawników. Stąd właśnie tak duża liczba recenzji i obszerny dział bibliografii. Ogółem zrecenzowano 192 pozycje książkowe, przy czym większość z nich w przeciągu pierwszych czterech lat (1925 - 1928) istnienia działu socjologicz-

go. Później nieznacznie zmniejszyła się ilość recenzji na rzecz obszernej bibliografii.

Autorami recenzji byli przeważnie uczeni poznańscy, warszawscy, a także krakowscy, najczęściej Cz. Znamierowski (Poznań) — 54 pozycje (28,1%), T. Szczurkiewicz (Poznań) — 48 pozycji (25%) i J. St. Bystron (Kraków) — 31 pozycji (16,1%). Najwięcej zrecenzowano dzieł polskich autorów, bo aż 94 (49%), na drugim miejscu plasowały się prace niemieckojęzyczne (44 pozycje — 22,9%), a dalej w języku angielskim (30 pozycji — 15,6%), francuskim (22 pozycje — 11,4%), włoskim (2 pozycje — 1%). Literatury zagranicznej zrecenzowano mniej więcej tyle samo co polskiej.

Zamieszczone w dziale socjologicznym „Ruchu” recenzje podzieliłam na następujące typy, zdając sobie oczywiście sprawę, że podział ten może być niedoskonały i wykazywać wiele niedociągnięć:

- recenzje krytyczne — takie, w których recenzent skupia się na głównych wątkach tekstu, poddając je krytyce pozytywnej lub negatywnej,

- recenzje krytyczno-informacyjne — takie, w których recenzent obok krytyki podaje także informacje na temat autora lub dzieła,

- recenzje informacyjno-krytyczne — takie, w których przeważają informacje o autorze i dziele, recenzent jednak wyraża swój pogląd na recenzowane dzieło,

- recenzje informacyjne — takie, w których recenzent informuje jedynie o pojawieniu się dzieła i przedstawia główne wątki pracy,

- recenzje sprawozdawcze — takie, w których recenzent bardziej lub mniej szczegółowo prezentuje główne wątki dzieła.

Najwięcej było recenzji informacyjnych, bo aż 57 (29,7%), a następnie kolejno: krytyczno-informacyjnych (45 — 23,4%), informacyjno-krytycznych (40 — 21,0%), krytycznych (33 — 17,1%) i sprawozdawczych 17 — 8,8%).

Jak wynika z przedstawionego wyżej układu czasopisma, socjologii poświęcano niewiele miejsca — w kwartalniku dominowały nauki prawnicze i ekonomiczne. Socjologia była jedynie dodatkiem, poszerzała horyzonty naukowe prawników i ekonomistów. Była nauką dopiero rozwijającą się i dlatego jej status nie był jeszcze tak ustabilizowany, jak innych nauk o wielkich tradycjach. Sytuacja ta ulegnie zmianie wraz z rozwojem jej metod i założeń teoretycznych.

Po II wojnie światowej dział socjologiczny „Ruchu” ukazał się po raz pierwszy w zeszycie 3 za 1960 r., a więc w trzecim roku działalności kwartalnika jako organu Wydziału Prawa UP (potem: Uniwersytetu im. A. Mickiewicza) i Akademii Ekonomicznej w Poznaniu.

Układ czasopisma uległ zmianie. Nie można już, jak przed wojną,

wyróżnić poszczególnych działów zarezerwowanych dla każdej z nauk (ślad takiego rozróżnienia pozostał tylko w spisach treści). „Ruch” posiada strukturę bardziej otwartą, nie zakreśloną wyraźnymi podziałami.

Cele i zadania działu socjologicznego również uległy zmianie. Miał odtąd już nie tylko informować o nowych pozycjach socjologicznych na rynku księgarskim, lecz stał się także polem wypowiedzi naukowej, nie-rzadko polemik. Powstało duże grono autorów (nie tylko poznańskich), prezentujących na łamach „Ruchu” swoje osiągnięcia naukowe. W latach 1960 - 1990 opublikowano ogółem 273 artykuły socjologiczne. Nie zaprzestano jednak recenzowania książek polskich i zagranicznych autorów, informując, przedstawiając i krytykując zawarte w nich myśli.

Ogółem w dziale socjologicznym publikowało swe prace 67 autorów z poznańskich uczelni (UAM, AE, Politechnika). „Ruch” nie był jednak zamknięty dla uczonych z innych miast Polski, a także badaczy zagranicznych. Liczne było np. grono naukowców warszawskich (27 osób) publikujących na łamach działu socjologicznego- RPEiS; pozostali autorzy reprezentowali Kraków (9), Toruń (7), Łódź (7), Katowice (6), Lublin (5), Wrocław (4), Gdańsk (3), Zieloną Górę (2) i inne ośrodki. Z zagranicy pochodziło 3 autorów.

Streszczenia artykułów publikowano w języku angielskim bądź francuskim, co pozwalało czytelnikowi zagranicznemu zapoznać się z tym, co drukuje się na łamach „Ruchu”, a przez to z tym, co dzieje się w socjologii polskiej.

W okresie powojennym recenzji było nieco mniej niż artykułów, bo 234. Wszystkie recenzje podzieliłam według zastosowanego już wyżej kryterium, a oto uzyskane wyniki: recenzji krytycznych było 5 (2,1%), krytyczno-informacyjnych 25 (10,7%), informacyjno-krytycznych 107 (45,0%), informacyjnych 56 (23,9%), sprawozdawczych 47 (20,0%). Jak widać, dominowały recenzje informacyjno-krytyczne. Był to najczęstszy rodzaj recenzji, gdzie recenzent mógł zawrzeć dużą ilość informacji o autorze i dziele, a jednocześnie ustosunkować się do omawianej pracy. Duża popularność tego typu recenzji świadczy o potrzebie właśnie takich informacji. Miniej liczna jest grupa recenzji krytycznych. Zaszła w tym względzie duża zmiana w porównaniu z okresem przedwojennym, w którym częściej można było spotkać recenzje krytyczno-informacyjne czy krytyczne.

Najwięcej recenzowano prac pisanych w języku polskim, bo aż 176 (75,2%).

Omawiano także prace pisane w językach obcych; przeważały tu prace anglojęzyczne (36 — 15,3%), a następnie książki pisane po francusku (12 — 5,1%), po rosyjsku (7 — 2,9%) i po niemiecku (3 — 1,2%). widoczna jest zasadnicza zmiana w ilości recenzowanych prac niemieckich w porównaniu z okresem przedwojennym, w zamian pojawiła się

literatura radziecka — która przed wojną nie była znana polskiemu czytelnikowi. Na podkreślenie zasługuje także dominacja książek w języku angielskim, uważanym już od dawna za język światowy socjologów.

Autorów recenzji było 113; byli to przeważnie uczeni poznańscy. Nie sposób oczywiście wszystkich tu wymieniać.

Stosunek ilości zamieszczanych artykułów czy recenzji z poszczególnych dziedzin wiedzy (prawo, ekonomia, socjologia) nie uległy większym zmianom w porównaniu z okresem przedwojennym. W dalszym ciągu dominującą rolę odgrywały nauki prawnicze i ekonomiczne. Bywało jednak i tak, że dział socjologiczny przeważał w profilu określonego zeszytu. Wiązało się to najczęściej z jubileuszami naszych socjologów, niekiedy natomiast była to dyskusja nad ważniejszymi problemami nurtującymi w danym okresie uczonych.

II. ANALIZA JAKOŚCIOWA

Socjologia polska, kształtując się w ścisłym związku z socjologią europejską, wykazywała z jednej strony silny nurt zainteresowań teoretycznych, z drugiej jednak — posiadała znaczący dorobek w zakresie niektórych dziedzin szczegółowych badań socjologicznych, a mianowicie socjologii wychowania, socjologii miasta i wsi, socjologii rodziny i in.⁴ Zainteresowania te dostrzec można na łamach „Ruchu”. Prawie każde nowo wydane dzieło znalazło tam oddźwięk w postaci recenzji. Na tej podstawie można więc określić pewne grupy tematyczne zajmujące określonych badaczy. Ze wszystkich dziedzin socjologii polskiej najbogatszą i najobszerniejszą literaturę miała socjologia wychowania⁵. Już w 1925 r., w zeszycie pierwszym, ukazały się dwie recenzje książek o tej tematyce pióra B. Nawroczyńskiego i L. Jaxa-Bykowskiego. Wśród publikowanych artykułów i recenzowanych książek znajdujemy prace dotyczące kształtu socjologicznych zagadnień wychowania, jak również szczegółowych omówień problemów szkolnictwa, roli ucznia klasy, stosunku „wychowanek-nauczyciel”, pracy oświatowo-wychowawczej czy działalności społecznych grup młodzieży.

Drugą kategorię tematyczną tworzyły recenzje książek traktujących o socjologii jako nauce, o jej metodologii, metodach, założeniach teoretycznych i jej stosunku do innych nauk. Pojawiły się też książki poświęcone najwybitniejszym polskim socjologom, ich życiu i pracy. Recenzowano także książki obcojęzyczne dotyczące teorii socjologii, min.

⁴ J. Chałasiński, *30 lat socjologii polskiej 1918-1947*, Przegląd Socjologiczny 1, 1948, t. X, s. 28.

⁵ Ibidem, s. 29.

takich autorów, jak M. Ginsberg, P. Sorokin, R. Hubert, R. Raffault, L. von Wiese. Na ogół jednak zagadnienia teoretyczne i metodologiczne nie zajmowały wówczas tak dominującej pozycji w socjologii polskiej, jaką miały np. w socjologii niemieckiej. Socjologia polska łączyła rozwój zagadnień teoretycznych z postępowaniem w niektórych szczegółowych dziedzinach badań socjologicznych.

Znaczną ilość recenzji poświęcono pracom dotyczącym socjologii wsi i warstwy chłopskiej. W okresie międzywojennym nowy kierunek badań nad stosunkami wiejskimi zapoczątkowało pięciotomowe dzieło W. I. Thomasa i F. Znanieckiego *Polish Peasant in Europe and America* (1918 - - 1920). Materiały zbierano w drodze licznych konkursów na autobiografię chłopską. Nagromadzony w wyniku tych konkursów materiał posłużył do ogłoszenia dwóch serii *Pamiętników chłopów* (1935-1936), które znalazły oddźwięk w postaci recenzji na łamach „Ruchu”. Zrecenzowano także inne monografie dotyczące wsi i ludności wiejskiej. Były to prace M. Kacprzyka, Z. Dworakowskiego i Z. Mysłakowskiego.

W dwudziestoleciu międzywojennym zaczyna także rozwijać się socjologia miasta. W przedwojennym „Ruchu” niestety nie spotykamy żadnej polskiej pracy na ten temat, a jedynie recenzje literatury obcej. Rozwój zainteresowań zagadnieniami miejskimi wyrażał się początkowo coraz większą liczbą prac typu geograficzno-demograficznego, a następnie pracami nowego typu socjologicznego. Powstała — co prawda — interesująca praca F. Znanieckiego *Miasto w świadomości jego obywateli* (1931), pomyślana jako zapoczątkowanie badań nad miastem Poznań, pozostała jednak bez echa.

Sporo miejsca zajmują także problemy etnograficzne. Na łamach „Ruchu” zrecenzowano kilka monografii różnych plemion afrykańskich, nie zanedbano jednak zagadnień polskich.

Wiele uwagi w recenzowanym materiale socjologicznym poświęcano psychologii społecznej — i to zarówno w odniesieniu do literatury polskiej, jak i zagranicznej. Piśmiennictwo zagraniczne było także w tym temacie dość znacznie zróżnicowane: odnotowano prace teoretyczne i monograficzne dotyczące wybranych problemów.

W przedwojennym dziale socjologicznym „Ruchu” znalazła się też pewna ilość pozycji związanych z zagadnieniami socjologii państwa i narodu, choć niewątpliwie ta tematyka nie była zbyt popularna wśród ówczesnych socjologów. Powstało zaledwie kilkanaście prac z tej dziedziny, a na łamach „Ruchu” zrecenzowano 6 pozycji. Był to niewątpliwie sukces Redakcji. Pojawiła się również pewna grupa prac z zakresu socjologii religii i moralności. Dotyczyły one najczęściej ideałów chrześcijańskich, a także zagadnień związanych z socjologią parafii, rozwijanych szczególnie przez ks. F. Mirka.

Jak już wspomniano, pierwszy powojenny zeszyt „Ruchu” ukazał się w 1957 r. i nie zawierał działu socjologicznego. Dział ten zaistniał na nowo dopiero w 1960 r. Do tego czasu obraz światowej socjologii zmienił się dość znacznie: poszerzył się zakres badań socjologicznych, jej problematyka i zainteresowania, powstało wiele interesujących teorii socjologicznych. W związku z tym musiał zmienić się także charakter działu socjologicznego RPEIS, aby przystawał do aktualnego stanu tej dyscypliny nauki. Ograniczeniu uległa funkcja zaznajamiania czytelnik z literaturą światową, ponieważ rolę tę spełniały reaktywowane wcześniej czasopisma (np. „Przegląd Socjologiczny”). Pojawiło się za to więcej oryginalnych artykułów i recenzji książek autorów polskich.

W okresie tym „Ruch” odzwierciedlał kilka głównych nurtów zainteresowań socjologów poznańskich, jakie rozwijane były na wyższych uczelniach. Na przykład S. Kowalski wprowadził na łamy kwartalnika problematykę wychowawczą i pedagogiczną, W. Markiewicz — tematykę przemysłowienia, a Z. Dulczewski i A. Kwilecki — problematykę badań Ziem Zachodnich.

Właśnie ta ostatnia problematyka zaowocowała w „Ruchu” w latach sześćdziesiątych i na początku lat siedemdziesiątych dość znaczną liczbą artykułów i recenzji. Autorami prac z tego zakresu byli najczęściej (oprócz wspomnianych wyżej) J. Ziółkowski, B. Maroszek, B. Chmielewska. Początkowo pisano o nowo tworzącym się społeczeństwie Ziem Zachodnich, później pojawiły się artykuły i recenzje dotyczące migracji oraz opisujące z perspektywy socjologicznej warunki przystosowania się ludności napływowej. Zaprezentowano też recenzje prac bardziej szczegółowych, dotyczących adaptacji konkretnej grupy społecznej lub ludności określonego miasta (np. B. Chmielewska, B. Maroszek).

Kolejną nowością, w stosunku do okresu przedwojennego, w dziedzinie badań socjologicznych stała się socjologia pracy i przemysłu. W wyniku zmiany ustroju i wystąpienia nowych problemów społecznych pojawiła się możliwość poczynienia interesujących badań nad przeobrażeniami społecznymi wywołanymi masowymi ruchami migracyjnymi i gwałtowną zmianą struktury zawodowej ludności. Następowaly zmiany w postawach i wzorach społecznych ludzi, których warunki egzystencji uległy zasadniczej przemianie w ciągu stosunkowo krótkiego czasu. Pole badań socjologii pracy i przemysłu było bardzo szerokie: badano stosunek do pracy i uprzemysłowienia różnych grup społecznych oraz szczegółowe zagadnienia dotyczące spraw związanych z czasem pracy, kulturą pracy, rolą pracy w procesie motywowania i jej wpływem na osobowość człowieka.

Osobny rozdział tworzy problematyka uprzemysłowienia, urbanizacji i przedsiębiorstw przemysłowych. W „Ruchu” zamieszczano wiele arty-

kułów i recenzji książek poświęconych rodzącemu się przemysłowi. Mniej było prac ujmujących proces industrializacji w sposób ogólny i teoretyczny natomiast większą część stanowiły prace z zakresu socjologii zakładu przemysłowego i zachodzących w nim procesów społecznych: ról pracowniczych, formowania się kolektywów w przedsiębiorstwach przemysłowych, płynności załóg, aktywności innowacyjnej w zakładach pracy, grup nieformalnych, organizacji pracy itd. Interesowano się ponadto pewnymi zagadnieniami psychologicznymi związanymi z procesem pracy, jak również hierarchią zawodową i jej wpływem na aktywność produkcyjną. Powstało jednak kilka prac dotyczących teorii socjologii pracy i przemysłu, min. artykuły na ten temat opublikowali w „Ruchu” F. Krzykała i J. Krężlewski, a książki (recenzowane w „Ruchu”) A. Sarapata, W. Narojek, W. E. Hoose, G. Shirokow. Literatura z zakresu socjologii pracy i przemysłu była obszerna i wielowątkowa. Zajmowali się nią uczeni z prawie wszystkich ośrodków uniwersyteckich. Jest to dziedzina wiedzy do dziś szybko się rozwijająca w polskiej socjologii i nadal budząca duże zainteresowanie wśród socjologów.

Podobnie szybko rozwijała się socjologia miasta i wsi. W porównaniu z okresem przedwojennym, w latach 1960 - 1990 ilość publikacji na ten temat znacznie wzrosła. Miasto i wieś interesowały badaczy nie tylko jako odrębne jednostki analizy, lecz także jako obszar występowania relacji zależności, wymiany, dwukierunkowych oddziaływań. Coraz bardziej popularne stawało się traktowanie miasta i wsi pewnego *continuum*, na którego krańcach obserwuje się zjawiska ekstremalnie różne, choć połączone ze sobą i w wielu punktach zbieżne. Mimo tego połączenia istnieją jednak grupy problemów charakterystycznych dla każdej z tych zbiorowości. Ważnym wydaje się problem edukacji młodych ludzi na wsi i ich późniejszych możliwości rywalizacji z młodzieżą kształconą w mieście.

Powstało też wiele prac przedstawiających postawy, światopogląd i dążenia zawodowe chłopów. Kilka z nich zostało zaprezentowanych w „Ruchu”. Dotyczyły one społeczno-zawodowych postaw chłopów, motywacji do pozostania na wsi lub migracji do miast, sytuacji ludności "Wiejskiej i specyfiki zawodu rolnika. W zeszycie 2 za 1983 r. zamieszczono aż 4 artykuły dotyczące problematyki socjologicznej Państwowych Gospodarstw Rolnych.

Przeobrażenia dokonujące się na polskiej wsi, dostrzegalne w wielu dziedzinach życia: w rodzinie, w pracy, w sposobie życia, były oczywiście Przedmiotem badań socjologów, którzy analizowali wpływ polityki społecznej państwa na zmiany w świadomości mieszkańców wsi, zmiany strukturalne wsi i różnicowanie się podziału pracy w gospodarstwach Miejskich.

W pracach z zakresu socjologii miasta omawiano zagadnienia uprzemysłowienia miast i wynikające stąd konsekwencje społeczne. Sporo uwagi poświęcono także małym ośrodkom miejskim, stanowiącym odmienną jakość w porównaniu z ogromnymi aglomeracjami. Jeśli chodzi o badania wielkomiejskich ośrodków mieszkalnych, szczególnie dużo miejsca poświęcono badaniom nad młodzieżą oraz kształtowaniem się systemu wychowawczego na obszarze wielkomiejskiego osiedla mieszkaniowego. Były też prace traktujące o bardziej ogólnych problemach socjologii miasta (recenzja z książki P. Rybickiego, artykuły B. Jałowickiego i M. Roguszki), choć socjologia wsi była jednak obszerniej reprezentowana w „Ruchu”.

Przedwojenne zainteresowania socjologią wychowania znalazły kontynuatorów po 1945 r. Na łamach „Ruchu” przedstawiano szeroko problematykę wychowania, nieograniczając się jedynie do autorów poznańskich. Swoje artykuły prezentowali uczeni z Warszawy, Torunia, Łodzi, Krakowa, Szczecina. Tematyka prac publikowanych w kwartalniku była bardzo różnorodna. Wiele miejsca poświęcono samemu społecznemu procesowi wychowania, jego determinantom i skutkom. Inne prace z tego zakresu dotyczyły postaw wychowawczych rodziców, możliwości badania efektów wychowania, sytuacji konfliktowych w procesie wychowania i kształtowania się systemu wychowawczego w wielkomiejskim osiedlu mieszkaniowym.

Istniała również grupa prac poświęconych szkolnictwu i jego problemom. Zakres prezentowanych w tej grupie artykułów był bardzo szeroki. Dotyczyły one szkolnictwa zarówno wyższego, jak ośrodków nauczania niższych szczebli. Przedstawiano potrzebę rozwoju pedagogiki szkół wyższych, opisano młodzież licealną wybranych klas warszawskich, prezentowano zależności między studiami a pracą absolwentów szkół wyższych.

Inną jeszcze grupę problemową stanowiły zagadnienia młodzieży rozpatrywane z różnych perspektyw. Badano aspiracje młodych ludzi, uwarunkowania społeczne i ich wpływ na drogi rozwoju i osiąganie określonych pozycji społecznych, udział młodzieży w kulturze, postrzeganie perspektyw życiowych itp. Powstały też artykuły i recenzje książek z zakresu teorii socjologii wychowania. Dotyczyły one relacji zachodzących między socjologią i pedagogiką, kształtowania się systemu etycznego, jak również ogólnych problemów teoretycznych i metodologicznych. Zrecenzowano też kilka książek obcojęzycznych dotyczących tej dziedziny socjologii.

Liczne prace z zakresu socjologii małżeństwa i rodziny przygotował ośrodek poznański, kierowany przez Z. Tyszkę. Zespół ten prowadził wiele szeroko zakrojonych badań, których efektem były liczne publi-

kacje, także na łamach „Ruchu”. W pracach tych rozpatrywano polską rodzinę jako grupę społeczną, w której zachodzą najrozmaitsze procesy. Analizowano związki i interakcje rodziny z zewnętrznym otoczeniem społecznym, studiując relacje między małymi i wielkimi strukturami społecznymi. Praca i jej wpływ na życie rodziny — to następny ważki temat poruszany przez wiele socjologów. W tym względzie artykuły i recenzje dotyczyły głównie stosunku kobiety pracującej do rodziny, pozycji społecznej kobiet pracujących zawodowo i ich miejsca w społeczeństwie. Prezentowano także wiele artykułów badających wartości rodzinne ludzi z różnych warstw społecznych oraz wzajemne oddziaływanie między rodzicami a dziećmi. Badano rodziny różnych ośrodków miejskich, zajmowano się też ludźmi starymi i ich miejscem w rodzinie. Zrecenzowano szereg prac teoretycznych z tego zakresu, dotyczących genezy i rozwoju problematyki socjologii rodziny, zagadnień metodologicznych problemów badań socjologicznych nad rodziną, metod i technik prowadzenia tego typu badań. Analizowano także zagadnienia bardziej szczegółowe, związane np. z funkcjami, jakie pełni rodzina. Socjologia małżeństwa i rodziny była więc bogato reprezentowana na łamach „Ruchu”. Rozwijała się szybko i wieloaspektowo, zarówno w socjologii poznańskiej, jak i ogólnopolskiej.

Kolejnym działem socjologii pojawiającym się dość często w „Ruchu” były problemy dotyczące patologii społecznej. Najliczniej reprezentowaną była grupa zjawisk patologicznych dotyczących młodzieży. W artykułach z tego zakresu pojawiają się najczęściej problemy związane z przestępczością nieletnich, pobytem w zakładzie karnym, alkoholizmem. Rozpatrywano wpływ życia rodzinnego powstawanie zjawisk patologii społecznej. Wiele miejsca poświęcono także zagadnieniom resocjalizacji i wychowania w zakładach poprawczych. Dostrzegano również zależności między wzrostem przestępczości nieletnich a szybką industrializacją w poszczególnych regionach kraju (np. w rejonie Konina). Druga grupa opisywanych zjawisk patologicznych dotyczyła zakładów penitencjarnych. Zrecenzowano kilka pozycji książkowych na ten temat, niestety tylko obcojęzycznych. Powstało także kilka artykułów dotyczących zakładów Poprawczych dla młodzieży niepełnoletniej. Pokuszono się o psychologiczne interpretacje tzw. „drugiego życia” w zakładach poprawczych, jak również przedstawiono funkcjonowanie systemu wychowawczego zakładu poprawczego w więzi ze środowiskiem, zjawisko wadliwych postaw społecznych i naznaczenia społecznego.

Zagadnienia socjologii państwa i narodu, podobnie jak w „Ruchu” Przedwojennym, nie były zbyt licznie reprezentowane w postaci artykułów czy recenzji książek. Tekstów na ten temat było zaledwie kilkanaście. Dotyczyły one najczęściej zagadnień ogólnych. Można było jednak

odnaleźć prace bardziej szczegółowe, zajmujące się problemami współżycia narodowego, partii politycznych czy przemian świadomości narodowej. Między innymi zamieszczono w „Ruchu” dwa artykuły poświęcone analizie poglądów Cz. Znamierowskiego, a konkretnie jego koncepcji narodu i rozważań na temat władzy. Inne artykuły traktowały o zagadnieniach elit władzy, kryzysu władzy i patriotyzmu lokalnego.

W powojennym dziale socjologicznym „Ruchu” okazało się kilka prac z zakresu socjologii kultury. W socjologii polskiej i światowej powstało wiele dzieł poświęconych ogólnym zagadnieniom kultury, a także dotyczących kultury określonych państw czy środowisk społecznych. Przewodzą badania i obserwacje związane z takimi zjawiskami kulturowymi, jak uczestnictwo w kulturze, aktywność, preferencje i świadomość kulturalna społeczeństwa, rola inteligencji w przemianach kultury itd. Powstało też kilka prac na temat czasu wolnego i czasu pracy. W „Ruchu” zabrakło jednak zagadnień związanych z kulturą masową, a więc tematem współcześnie najszerzej chyba omawianym w socjologii kultury. W „Ruchu” znalazł się tylko jeden polski artykuł na ten temat.

Obok prac z zakresu szczegółowych działów socjologii i jej zainteresowań praktycznych, w dziale socjologicznym „Ruchu” pojawiło się wiele interesujących prac z zakresu socjologii ogólnej oraz recenzji z książek dotyczących teorii socjologicznych i metodologii badań. Ukazało się też wiele prac dotyczących zagadnień filozoficznych w socjologii oraz ustalania zakresu różnych pojęć i znaczeń. W szczególności odnotować trzeba szereg prac odnoszących się do poglądów teoretycznych wybitnych socjologów polskich i zagranicznych. Były to opracowania dotyczące zarówno ogółu dorobku pisarza, jak i określonej dziedziny jego zainteresowań. Znalazły się wśród nich opracowania dorobku naukowego F. Znanieckiego, Cz. Znamierowskiego, L. Petrażyckiego, T. Szczurkiewicza, T. Parsonsa, L. Winiarskiego. Dotyczyły najczęściej koncepcji naukowych wymienionych autorów lub były polemiką z wybranymi zagadnieniami tych teorii.

W „Ruchu” prezentowano też wiele prac z dziedzin szczegółowych socjologii, które trudno zakwalifikować do którejkolwiek z wyżej wymienionych grup. Były to prace dotyczące m.in. literatury jako zjawiska społecznego, socjologii handlu, socjologii prawa, teorii elity, aktywności innowacyjnej w ujęciu socjologii.

Sporo miejsca poświęcono też tematowi dość oryginalnemu, a mianowicie socjologii ludzi morza i ich problemom zawodowym i rodzinnym. Prężny ośrodek badań tej dyscypliny socjologii znajduje się w Szczecinie. Interesowano się problemami społeczno-zawodowymi rybaków bałtyckich, jak również komplikacjami rodzinnymi wynikającymi ze specyfiki za-

wodu marynarza. Badano także ulegające przemianom systemy wartości pokoleń marynarzy.

W dziale socjologicznym „Ruchu” znalazły się też artykuły i recenzje książek dotyczących badań nad stereotypami, np. stereotypem kobiety wielkopolskiej, stereotypem Niemca, Polaka w Niemczech lub stereotypem Amerykanów polskiego pochodzenia.

Duże zainteresowanie przejawiano życiem, kulturą i rozwojem socjologii w Stanach Zjednoczonych. Zrecenzowano kilka prac z tej dziedziny. Dotyczyły one współczesnych zagadnień socjologii amerykańskiej, społeczności polonijnej w USA, genezy i założeń socjologii radykalnej w Stanach Zjednoczonych, jako specyficznego tworu narodowego. Zainteresowano się także podzielonymi Niemcami, przy czym więcej artykułów dotyczyło problemów społecznych RFN.

Kończąc, trzeba ogólnie stwierdzić, że problematyka zagadnień socjologicznych przedstawianych na łamach „Ruchu Prawniczego, Ekonomicznego i Socjologicznego” była szeroka i wielowątkowa. Odzwierciedlała wszystkie prądy myślowe, które rozwijały się w polskiej socjologii na przestrzeni 65 lat. Dział socjologiczny „Ruchu” był zawsze otwarty na wszystko, co działo się w socjologii zarówno krajowej, jak i światowej. Informowano czytelników o postępach socjologii w dziedzinie teoretycznej i w zakresie zagadnień praktycznych.

SIXTY-FIVE YEARS OF SOCIOLOGICAL DIVISION OF „RUCH”

Summary

The article sketches the history of the sociological division of „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny”. The author presents the founders of the periodical, its editorial arrangement over the years, as well its authors and subject-matter characterization of the periodical. She also includes qualitative and quantitative evaluation and statistics concerning the authors and publications of the Periodical.